

Жертви російсько-більшовицьких репресій і терору в Україні очима філателіста

Любомир Пиріг
доктор мед. наук,
академік НАМН України,
член-кореспондент
НАН України,
професор
кафедри нефрології
Національної медичної
академії післядипломної
освіти ім. П.Л. Шупика,
м. Київ

Державницько-управлінські традиції СРСР успадковані та були продовженням монгольських традицій Російської імперії за всі століття її існування: централізація владного керівництва з культом царя-імператора — секретаря ЦК ВКП(б), повне підпорядкування панівній ідеології, постійне прагнення до завойовницького поширення державних просторів, ув'язнення і смерть за вільнодумство. Україна відчула ці традиції з перших років советизації Росії, яка прагнула і під проводом *Леніна* зберегти імперську цілісність.

Засобами філателії можна унаочнити період відродження української державності після Першої світової війни, в тому числі, і його трагічні сторінки (Крути, 1918; Другий зимовий похід із розстрілом на Поліссі під містечком Базар: 359 полонених воїнів Армії УНР та ін.). Війна є війною, але більшовицьке військове командування ніколи не дотримувалося прийнятих цивілізованим світом правил міжвійськових взаємостосунків, поведінки з полоненими тощо. Це ж стосується й оцінки збройного руху опору УПА. Здавалось би, можна виправдати покарання його учасників, тому що вони виступали проти державної влади, яка зобов'язана була захищати себе. Хто б що не говорив, не проповідував, правда, моральна справедливість завжди на боці українського опору. Це був опір на власних етнічних землях, це була боротьба за існування, за збереження своєї національної ідентичності, за відновлення та утвердження своєї державності. Ніколи ж українці не зазіхали на чужі землі та навіть змирилися сьогодні з тим, що історично (більше — політично) склалося так, що немало споконвічно заселених українцями земель опинилися поза сучасними державними кордонами України.

Філателія має бути використана для реалізації прийнятих 9 квітня 2015 року Законів “Про правовий статус та вшанування борців за незалежність України у ХХ столітті” (“відновлення, збереження та вшанування національної пам'яті про боротьбу та борців за незалежність України”, стаття 5) і “Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939—1945 років”, згідно з яким серед “форм увічнення перемоги” філателія також має посісти належне їй, корисне для досягнення поставленої мети, місце. Згадані в преамбулі до цього Закону “численні злочини проти людства та людяності, ... злочини геноциду”, “вчинені тоталітарними режимами на території України”, стосуються не тільки років Другої світової війни, а війни загалом. Про це може свідчити й філателія.

Голодомор в Україні 1932—1933 років, який співзвучно з Україною (2006) визнали геноцидом 24 держави світу, явно був організований як терористична акція, спрямована на винищення народу-господаря найродючіших в Європі земель, на пригнічення його намірів державницького самоутворення.

Це відбувалося у формі конфіскації у селян всього продовольства і здійснювалася під виглядом хлібозаготівель. Україна втратила близько 6 млн. населення.

“Шістдесятя річниця голодомору в Україні” відзначена випуском поштової марки (штемп. Київ, 12.09.1993). Українські філателісти США відзначили цю дату серією марок “Підпільної пошти”, “У вічну пам’ять мільйонам жертв російського окупанта”.

Пошта України відзначила сумний 70-річний ювілей випуском марки 2003 року (21.11.2003). Відгукнулося офіційним поштовим пам’ятковим штемпелем і поштове відомство США (Чикаго, 25.10.2003).

“75-ті роковини голодомору в Україні” відзначено випуском конверта з оригінальною маркою і пам’ятним штемпелем у різних обласних центрах із закликом “Пам’ятаймо!”.

Пам’ятати треба і організаторів голодомору-геноциду, якими в січні 2010 року суд визнав **Й. Сталіна**, **В. Молотова (Скрябіна)**, **Л. Кагановича**, **П. Постишева**, **С. Косіора**, **В. Чубаря**, **М. Хатасевича**.

Портрет і постать **Й.В. Сталіна** бачимо на відносно нечисленних поштових марках СРСР. Не порівняти з кількістю марок, присвячених **В.І. Ленінові**. Присвячених **Л. Брежнєву** і то більше (для порівняння, **М. Хрущова** зображено тільки на одній марці).

Із перелічених організаторів голодомору найчастіше на марках і конвертах СРСР містяться портрети

П. Постишева, **С. Косіора**, **В. Чубаря**. За час їхнього партійного владарювання в Україні найбільше україноненавистництво проявили призначені з-поза України **П. Постишев** (1887—1940) і **С. Косіор** (1889—1939). Чи “не вгодили” **Й. Сталіну**, чи “перестаралися” — були розстріляні. Розстріляний і **В. Чубар** (1891—1939), українець, колишній учасник подій 1905—1907 років, багаторічний голова Ради народних комісарів УРСР, який виступав проти централізаторських тенденцій Москви, проти прискорених темпів колективізації. Ліквідований без формального судового процесу, коли вже в Москві обіймав посаду наркома фінансів СРСР.

Перший голод за роки СРСР Україна пережила у 1921—1923 роках; він був спричинений посухою 1921—1922 років, політикою хлібозаготівель, надмірним вивозом хліба за межі УСРР. Уряд усвідомлював ситуацію, але якщо в Україні в травні 1922 року держава “підгодовувала” 10 % тих, хто потребував продовольчої допомоги, то в Росії, яка також переживала голод, таку допомогу отримували 60—80 % голодуючих.

У 1923 році випущено 4 благодійні марки Пошти У.С.Р.Р. “Допомога голодуючим” різних номіналів. Марки були надруковані в Берліні, в обіг надійшли тільки в деяких регіонах України від 25 червня до 15 липня 1923 року.

На голод в Україні 1946—1947 років, що не відчула Західна Україна, під час якого, за неповними даними, загинуло понад 1 млн населення, “Почта СРСР” не відгукнулася.

У газеті “Голос України” 2014 року (12, 22, 26 листопада) під заголовком “Випробування голодом: злочин влади — трагедія народу” на підставі відкритих

архівних матеріалів подано огляд і аналіз подій, пов'язаних із суспільними трагедіями 1921—1923, 1932—1933 і 1946—1947 років.

Висновок: “Усі голодомори об'єднує “нелюдське” ставлення радянської влади до українського народу, яке проявилось небажанням допомогти й намаганням використати його, прагненням підкорити й поневолити, а якщо ні — то знищити”.

У листопаді 1933 р. відбувся пленум ЦК КП(б)У, на якому виступили з доповідями “Підсумки й найближчі завдання проведення національної політики в Україні” — **С. Косіор**, “Вогонь по націоналістичній контрреволюції й по націонал-ухильниках” — **П. Любченко**. Поступово проводилась підготовка до масового терору 1937 року, коли задалегідь планувалася кількість репресованих першої категорії (розстріляних) та другої категорії (тюремне ув'язнення або заслання в концтабір). По Україні під розстріл змушені піти 8 тисяч душ. Через місяць 8-тисячний ліміт було вичерпано, і Київ попросив у Москви нового ліміту ще на 4 200 душ та збільшення 2-ї категорії з 20 тисяч до 36 тисяч душ. Ліміт Москва поступово збільшила до 32 715 — першої категорії та до 50 407 — другої категорії. В 39 тюрмах України, розрахованих на 24 755 осіб, у серпні 1937 року було ув'язнено 43 тис. Київ просив у Москви виділити понад 12 тисяч місць для в'язнів України в російських концтаборах (ГУЛАГ).

Москва (прокуратура СРСР) з метою спрощення репресивних акцій заявила, що “соблюдение процессуальных норм и предварительные санкции на арест не требуются”. У шифрованому наказі із Москви від 20 січня 1936 року зазначено, що “...застосування фізичного тиску, який використовується НКВС, було дозволено з 1937 року...”. Судили приречених т. зв.

трийки за зачиненими дверима, не бачачи і не заслухавши обвинуваченого. В 1937 році було арештовано і розстріляно 159 573 громадян України. Загалом у 1930-х роках зазнали репресій понад 5 млн осіб.

За відповідним розпорядженням час і місце розстрілу приховували. У 1939 році спеціальним наказом обумовлено: родичам повідомляти, що такий-то засуджений на 10 років без права листування. А після 1945 року повідомляли — “помер в ув'язненні”.

Найбільш кривавим часом Великого терору в Україні була перша половина 1938 року, коли до розстрілу засудили 122 274 особи і понад 73 200 осіб — до ув'язнення.

У менших масштабах терор продовжувався і після 1938 року з доповненням репресій проти працівників НКВС. Уважають, що **Сталін** не хотів мати живих свідків злочину, що на місцях також намагалися перекласти власні провини на інших. Та й до влади рвалися інші. За перше півріччя 1938 року було арештовано 677 працівників НКВД, серед них і згадані **П. Постушев**, **С. Косіор**, **В. Чубар**.

Голова РНК УРСР, член Політбюро ЦК КП(б)У **П. Любченко** (1897—1937), передбачаючи ув'язнення, 30 серпня 1937 року вчинив самогубство разом із дружиною. Цього ж року були страчені **Б. Примаков** (1897—1937), військовий діяч, зять письменника **М. Коцюбинського**, **Й. Якір** (1896—1937 — в Ленінграді, після служби в Україні). Уникаючи арешту, покінчив життя самогубством **Г. Орджонікідзе** (1886—1937; псевд. **Серго**), який в Україні брав участь у воєнних діях 1918—1919 років, у колективізації та розкуркуленні. Застрелився того ж року **Я. Гамарник** (1894—1937), партійно-комуністичний діяч в Україні до 1923 року.

У 1938 році були страчені **К. Сухомлин** (1886—1938), голова Держплану УРСР, член Політбюро ЦК КП(б)У, військовий діяч **П. Дибенко** (1889—1938), звинувачений в участі в антирадянській Троцькістській військово-фашистській змові. Така ж доля судилася **М. Лацісу** (справж. **Судрабс**, 1888—1938), латишеві, який свого часу очолював Всеукраїнську ЧК, відзначившись запеклістю українофобії і тероризму. **В. Антонов-Овсієнко** (1884—1938), військовий діяч, розстріляний за “належність до керівництва троцькістської терористичної та шпигунської організації”.

Після арештів були розстріляні **Е. Квірінг** (1888—1939), латиш, який виступав за створення Донецько-Криворізької республіки, у 1922—1925 роках був першим секретарем ЦК КП(б)У; **А. Бубнов** (1883—1940), член більшовицьких адміністративних структур в Україні до 1923 року, **І. Акулов** (1888—1937), голова Донецького губернського відділення спілки гірників.

Конверти, поштові марки з портретами вже перелічених комуністичних діячів з’явилися після їх реабілітації, переважно в 1970—1980-х роках. Інформацію про їхню діяльність можна знайти в довідковій літературі (енциклопедії) 1960—1980-х років. Інформація — неповна. Про жодного з них, поруч з переліченими їхніми “досягненнями” на ниві “побудови соціалізму”, не згадано як про жертву советської системи.

Це стосується і **Ю. Коцюбинського** (1896—1938), який брав участь в утвердженні УРСР, працював у керівних органах, у дипломатичних представництвах. Усе-таки наважувався критично ставитися до процесів деукраїнізації, обстоював більшу державницьку самостійність УРСР. Заарештований у 1934 році, але звільнений. У лютому 1935 р. його знову арештовано за “антирадянську діяльність”, засуджено на 5 років ув’язнення, які відбував у Сибіру. Не добув, тому що

в березні 1937 засуджений до розстрілу. На пам’ять про нього у 1970—1980-х роках були випущені конверт із портретом і два конверти зі зображенням його скульптурного погруддя в Чернігові.

Можна думати, що **Ю. Коцюбинський** широко сприйняв ідеологію своїх майбутніх карателів. Для **Антонова-Овсієнка** з його компанією, які на початку 1918 року на чолі червоних російських військ вторглися в Україну, зайняли Київ, потрібна була особистість, якщо не дуже відома своєю діяльністю, то з відомим і популярним прізвищем. Вчинок **Ю. Коцюбинського** гостро засудив відомий учений, письменник, член Української Центральної Ради **С. Єфремов** (1876—1939), який на початку 1918 року через газету “Нова Рада” звернувся до сина великого письменника з “Листом без конверта”. Великий лист починався словами: “*Пане Коцюбинський! Серед імен, власники яких нахвалялись обернути Київ ... в руїну, зробили з нього купу гною і грузу ...одне ім’я спинає на собі увагу, од одного найбільше жахом віє. Це ваше, пане Коцюбинський, ім’я, ... не однаково нам, що серце України в залізних лещатах здушила людина, яка носить прізвище Коцюбинський*”. Портрет **С. Єфремова**, одного зі співорганізаторів Академії наук України (ВУАН), на конверті 2001 року. Заарештовано його 1929 року, наступного року засуджено до розстрілу, але вирок замінено на 10 років ув’язнення. Помер у березні 1939 року в Ярославській тюрмі.

Були письменники, літератори, які зазнали ув’язнення, але були звільнені ще за советської влади, і навіть їхні портрети з’явилися ще на поштових випусках Пошти СРСР. Видатному поетові, ученому **М. Рильському** (1895—1964) довелося зазнати короткочасного ув’язнення 1931 року, але конверти з портретом — ще до 1990 року.

О. Вишня (1889—1956) відбув у концтаборі від 1933 до 1943 року. До 1990 року надійшли в обіг два конверти з його портретом, у 1989 році — пам'ятковий штемпель (Охтирка, Сумської обл., 11.11.1989).

До 1990 року видано конверти з портретами ще таких письменників, які зазнали ув'язнення: **З. Тулуб** (1890—1964), від 1947 до 1955 року — ув'язнення в Казахстані; **О. Ковінька** (1900—1985), від 1934 до 1947 року відбуває ув'язнення в Магадані без права повернення в Україну, у 1950-му — арешт, 1956 — реабілітований, повернувся в Україну.

Тільки після 1990 року стало можливим вшанувати пам'ять таких діячів української науки і культури, що зазнали ув'язнень у советських тюрмах, як **Г. Кочур** (1908—1994), арешт “за належність до ОУН” у жовтні 1943 року, 10 років ув'язнення в місті Інта, Комі; **О. Багмут** (1903—1975), 1936 р. — арешт “за контрреволюційну діяльність”, 6 років — на Півночі Комі; **І. Багрянний** (1906—1963), арешт 1932 року, відбув ув'язнення на Далекому Сході; 1940 р. — арешт, звільнився під час війни; помер у Новому Ульмі, Німеччина; **І. Вирган** (1908—1975), арешт 1940 року “за злочин проти радянської влади”, 1944 року звільнений і мобілізований в армію; **О. Журлива** (справж. **О. Котова**; 1898—1971), від 1935 року мешкала в Москві; у жовтні 1938 року арештована “за антирадянську діяльність”, ув'язнення відбула в Алтайському краї.

О. Пчілка (1849—1930) — письменниця, етнограф, громадська діячка, мати **Лесі Українки** — була арештована 1920 року в своєму рідному Гадачі за антибільшовицькі виступи.

Г. Жежко (1901—1972), як член КПЗУ, 1923 року була заарештована польською поліцією, 1925 року звільнена і нелегально перебралася до СРСР. У серпні

1938 року заарештована і на вісім років ув'язнена в Кемеровському концтаборі;

Є. Плузник (1838—1936), арешт — 1934 р., 1935 — засуджений до розстрілу зі заміною на 10-річне заслання на Соловки, де загинув; **Б. Антоненко-Давидович** (1899—1984), заарештований 1935 року, засуджений на 10 років позбавлення волі в концтаборах ГУЛАГу; в 1937 р. “за контрреволюційну агітацію” додано ще 10 років ув'язнення, 1947 року звільнений, повернувся в Україну, у 1951 році його вивезено на довічне заслання до Красноярського краю; 1956 року — реабілітований; **Марія Капіст** (1914—1993), актриса, заарештована 1941 року “за антирадянську пропаганду”; попередній, 1942 року, вирок ув'язнення на вісім років збільшено в 1952-му — ще на 10 років; вшанована поштовою маркою України 2014 року. У 1935 році був заарештований письменник, фольклорист, журналіст **Лесь Гомін** (1900—1958, справжн. **О. Королевич**). Подобиці невідомі, відомо тільки, що в 1958 році вирок Одеського суду щодо нього був скасований “за відсутністю складу злочину”.

Довелося пізнати та відчутися тюремне ув'язнення і геніальному українцеві **С. Корольову** (1907—1966), за наклепницьким звинуваченням у 1938 році його засуджено на 10 років. У 1940 і 1942 роках місце ув'язнення його міняли залежно від того, де потрібна була його діяльність як конструктора. В 1944 році на підставі особистого листа **Берії** до **Сталіна** його звільнили за роботу, яка мала “важливе оборонне значення”.

Видатний філолог, історик української та російської літератури, член Російської АН, ВУАН, родом із Петербурга **В. Перетц** (1870—1935) пройнявся питаннями української культури, працював у Києві. За проукраїнську активність висланий з Києва до Саратова, де й помер. У середині 1930-х років зазнав заслання

відомий учений-агрогрунтознавець, член ВУАН, перший президент Всеукраїнської академії сільсько-господарських наук **О. Соколовський** (1884—1959).

Чимало діячів української культури зазнали долі репресованих першої категорії — розстрілу. Письменник **Драй-Хмара** (1889—1939) заарештований у 1933 році “за належність до контрреволюційної організації”, але за браком доказів звільнений. У вересні 1935 року знову заарештований, засуджений на 5 років, засланий на Колиму, де був розстріляний. **Г. Енік** (1901—1937) заарештований у 1934 році і у 1937-му “за терористичну діяльність”, розстріляний. **Г. Косинка** (1899—1934) гостро критикував обставини, за яких “художня творчість — неможлива”. Страчений “за участь у підготовці терористичних актів проти працівників радянської влади”, “за сповідування куркульської ідеології, контрреволюційну свідомість, бандитизм”.

У 1937 році розстріляні письменники **В. Підмогильний** (1901—1937) і **М. Зеров** (1890—1937), який не витримав знущань і визнав себе винним у тому, що нібито належить до “контрреволюційної націоналістичної організації”. Засуджений на 10 років, але на Соловках справу переглянуто і з нагоди 20-річчя “Великої Жовтневої соціалістичної революції” його розстріляно.

Того ж року куля обірвала життя видатному художникові **М. Бойчуківі** (1882—1937) як “українському буржуазному націоналістові, керівникові націоналістично-фашистської організації” і видатному театральному діячеві **Л. Курбасу** (1887—1937). На двох конвертах, присвячених йому, зазначено рік смерті 1942-й, і тільки на конверті 2007-го року — справжня дата (1937).

Фатальний, 1937, рік був останнім роком життя і для письменників **В. Поліщука** (1897—1937), **П. Филіновича** (1891—1937), які поділили долю інших українців, розстріляних у Сандармосі на Соловках. Того ж року, але за інших обставин, розстріляний був **В. Щепотьєв** (1880—1937), етнограф, історик літератури (Полтава). Заарештований був у 1920, 1930 роках. Після повернення із заслання в 1937 знову заарештований, після тортур “зізнався”, і в листопаді був розстріляний.

У 1938 році був заарештований і загинув “за невідомих обставин” письменник, композитор, активний громадський діяч **Г. Хоткевич** (1877—1938); розстріляний був **В. Верховинець** (1880—1938), композитор, музикознавець, активний культурно-громадський діяч. У 1941 році розстріляна зі сестрою Оксаною письменниця, громадська діячка, **Л. Старицька-Черняхівська** (1868—1941) — дочка **Михайла Старицького**.

Видатного вченого-орієнталіста, письменника, одного зі співорганізаторів ВУАН **А. Кримського** заарештували в 1941 році як “ідеолога українських націоналістів”, котрий упродовж років очолював антирадянське національне підпілля, діяльність якого була спрямована на утворення самостійної буржуазної української держави, на відрив України від Радянського Союзу. Його, тяжко хворого, вивозять

до Казахстану, де він 25 січня 1942 року помирає в Кустанайській тюрмі.

Не всі жертви терору, як і не всі його організатори та виконавці, могли витримати і пережити напругу очікування арешту, суду, вироку. Суспільна атмосфера, більшовицька українофобія 1937 року навіяла самогубство письменникові **І. Микитенку** (1897—1937). **М. Хвильовий** (1893—1933, справжн. Фітільов), переживши нездійснені надії на післяреволюційний “прогрес”, відродження українського духу і навіть спроби пристосування до офіціозу, з метою самозахисту застрелився у своєму помешканні. Поет і прозаїк **Б. Тенета** (1903—1935, справжн. **Гурій**), заарештований за належність до “непролетарських” літературних організацій, “класово вороже” зображення радянської дійсності, заподіяв собі смерть у тюрмі. Поет **Г. Чупринка** (1879—1921) своєчасно відчув ворожість ідеології та небезпеку російського більшовизму і залучився до збройної боротьби на Чернігівщині. Розстріляний ворогом.

Від борців за “єдиную Росію”, денікінської контррозвідки зазнав смерть у Києві письменник **В. Чулак** (1901—1919). Обставини смерті композитора **М. Леонтовича** (1877—1921) відомі — застрелений у домі своїх батьків у с. Марківці. У деяких публікаціях згадується, що вбивця був причетним до “червоних” активістів.

Діячі української культури (письменники, художники, артисти), які дорожили українською культурою, історією свого народу, з хвилюванням сприймали антиукраїнську політику, зросійщення з боку советської влади. Кожний критичний вислів щодо цього загрожував статусом 1-ї чи 2-ї категорії репресій.

Можна поспівчувати **О. Довженкові** (1894—1956), **В. Сосюрі** (1898—1965), які в зв'язку зі своїм “контрреволюційним” минулим (армія УНР), могли бути репресованими. В січні 1944 року на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) **Сталін** виступив зі звинуваченням **О. Довженка** — “Про антиленінські помилки і націоналістичні перекручення у кіноповісті **Олександра Довженка** “Україна в огні””. Чи не найбільша загроза **В. Сосюрі** виникла в 1947 році після опублікування його вірша “Любіть Україну”.

Своєрідно складалася доля діячів науки і культури Галичини через їхнє ставлення до УРСР 1930-х років, після першого (1939) та після другого (1944) “визволення”. Відчули галичани “україножерство” з боку Росії ще й під час Першої світової війни за короткий час захоплення Східної Галичини російською армією. Око філателіста запримітило тільки один випадок репресії. Це — українська письменниця **К. Малицька** (1872—1947), яка 1915 року була депортована російською військовою адміністрацією зі Львова до Сибіру (Красноярськ). У 1923 році вдалося їй повернутися на Батьківщину.

Письменник **В. Ёжицький** (1895—1973) як воїн Української Галицької Армії (УГА) потрапив у російський полон і, сповнений надій на відродження української державності, залишився на Сході України.

У грудні 1933 р. заарештований, засуджений на 10 років сибірського концтабору з наступним продовженням терміну ув'язнення. Звільнено його 1947 року, а в 1957-му дозволено повернутися в Україну.

Великі надії на українськість ленінської влади в Україні покладав письменник-галичанин **М. Ірчан** (1897—1937, справжн. **А. Баб'юк**), воїн УГА, пізніше — ЧУГА (червона УГА). Після кількарічного перебування за кордоном повернувся до УРСР. У грудні 1933 р. заарештований як “агент німецького фашизму”, засуджений на 10 років, які не відбув, тому що поповнив кількість жертв Сандармоху.

Одним із тих, які сподівалися більшої “українськості” в УРСР, ніж у Галичині під владою Польщі, був письменник, педагог **А. Крушельницький** (1878—1937), який із сім'єю перебрався на Схід, за Збруч. Не надовго, тому що в 1937 році з синами також зайняв місце 1111 жертв Сандармоху.

Із переслідуваних у 1939—1941 роках філателія відзначила тільки письменницю **К. Гриневичеву** (1875—1947). У 1940 році під загрозою арешту їй вдалося добратися до Німеччини.

Навчена досвідом 1939—1941 років галичанська інтелігенція перед “визволенням” 1944 року в переважній більшості покинула рідну землю, прижившись у Німеччині, в інших державах Європи і за океаном (США, Канада, Австралія). Із них відзначені у філателії **О. Тисовський** (1886—1968), основоположник Пласту, педагог; **К. Паньківський** (1897—1973), культурний і політичний діяч.

Із тих, які залишилися у Львові та залишили пам'ять про себе у філателії, — письменник, видавець, колишній воїн УГА **Ю. Шкрумеляк** (1895—1965), який відбув після 1945 року 10 років більшовицького концтабору, композитор **В. Барвінський** (1888—1963), якому також довелося пізнати концтабори Мордовії.

Навчений досвідом попередніх десятиліть, перед приходом Червоної армії 1943 року покинув Київ відомий художник, педагог **Ф. Кричевський** (1879—1947). Лабети НКВД наздогнали його і в Німеччині. Витримав рік знущань, після чого своїм ходом через Польщу повернувся до Києва, де після ув'язнення хворий, без опіки, позбавлений звань, помер. Із його портретом відомий конверт 1980-х років і конверт України до 125-річчя від дня народження.

“Визволення” Закарпаття у 1944 році призвело до арешту колишнього прем'єра автономного українсько-карпатського уряду (1938), колишнього Президента Карпатської України (1939), видатного культурно-освітнього, релігійного діяча **А. Волошина** (1874—1945), Героя України (2002). Після окупації Карпатської України угорцями він емігрував до Праги, але там був заарештований “визволителями” і відправлений до Москви, де й помер у тюрмі. Вперше вшанували його пам'ять українські філателісти США (1974), в Україні відзначено 120-річчя від дня його народження (пам'ятковий штемп. — Ужгород, 17.03.1994), 125-річчя (Хуст, 17.03.1999).

У Празі був заарештований і громадський діяч Закарпаття **С. Ключурак** (1895—1980). Він відбув заслання (1945—1956), потім повернувся на Батьківщину. Не піддавався забороні греко-католицької церкви у Закарпатті єпископ **Т. Ромжа** (1911—1947), за що був убитий. Його портрет на конверті Пошти України і, окрім цього, на конверті місцевого випуску 1996 р. поруч із портретом **А. Волошина** з надписом: “Страждали за церкву, терпіли за народ”.

Створюється враження, що приводом до репресій могло бути й просто перебування, праця в Україні. Так, видатний російський учений з науковими досягненнями в галузі фітопатології, генетики, селекціонування, академік АН СРСР і АН УРСР **М.І. Вавилов**

(1887—1943) заарештований під час чергової експедиції з Росії 1940 року в Чернівцях за “шпигунство і саботаж радянської агрокультури”. Вирок смертної кари замінено ув’язненням, яке відбував у саратовській тюрмі, де й помер.

Таємною постановою ЦК КПРС від 28 червня 1971 року “Про заходи з протидії нелегальному розповсюдженню антирадянських та інших шкідливих матеріалів” була започаткована нова хвиля політичних репресій в Україні. Із потерпілих у 1970-ті роки філателія поки що вшанувала **В. Стуса** (1938—1985), **Оксану Мешко** (1905—1991), **В. Чорновола** (1937—1999).

Спорідненим у діяльності з цими особистостями був, хоч і поза Україною, генерал-майор **П. Григоренко** (1907—1987), пам’ять якого вшановано випуском конверта України 2007 року. На початку 1930-х років був членом ЦК комсомолу УРСР, учасник Другої світової війни. Із 1961 року почав виступати з антипартиїних позицій, унаслідок чого — позбавлення всіх військових звань, нав’язування психіатричного діагнозу, ув’язнення. Підписав декларацію Української Гельсінської групи (1976). Завдяки протестам світової громадськості його відпустили з СРСР, помер у США.

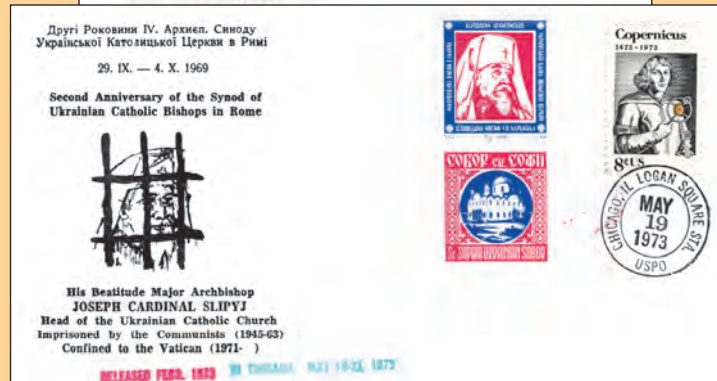
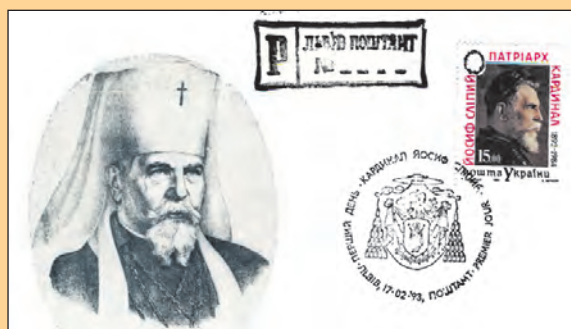
Досі остаточно не підтверджено, як пішов із життя легендарний композитор **В. Івасюк** (1949—1979): “загинув за нез’ясованих обставин 24.04—18.05.1979 року”. Так довго не могли його віднайти, повішеного високо на дереві в лісі під Львовом...

Репресії проти служителів церкви почалися з перших років існування СРСР. Особливо — за спроби створення незалежної від Москви Української Автокефальної Православної церкви, а також проти греко-католицької церкви (після 1939 року).

У жовтні 1921 року в Києві відбувся Всеукраїнський Церковний Собор, на якому було створено власну ієрархію. Першим Архієпископом і Митрополитом Київським і всієї України обрали **В. Липківського** (1864—1937). 27 листопада 1937 року розстріляний. Вшанували його пам’ять українські філателісти США, а 2014 року випуском марки з конвертом — і Пошта України.

Видатний церковний, культурний, громадський діяч **А. Шептицький** (1865—1944), митрополит Галицький, архієпископ Львівський і єпископ Кам’янець-Подільський був заарештований за російської окупації Галичини під час Першої світової війни 18 вересня 1914 р. Спочатку був вивезений до Києва, потім — до Росії (Новгород, Курськ, Суздаль), де перебував до 1917 року. **А. Шептицький** активно захищав культуру та державність України і від польських, і від німецько-фашистських, і від російсько-більшовицьких окупантів, мав винятковий авторитет і повагу серед всіх верств населення Галичини. Йому присвячено філателістичні випуски закордонних українських філателістів. У 2005 році на конверті Пошти України згадано, що Національний музей у Львові створено завдяки Науково-мистецькій фундації митрополита **Андрея Шептицького**. Маркою і конвертом Першого дня з його портретами (29.07.2015) вшановано 150-річчя від дня його народження. Відомий конверт із його портретом Пошти України (2001), поштові штемпелі з портретом у візерунку штемпеля (Львів, 1994, 2001).

Після смерті **А. Шептицького** митрополію очолив **Й. Сліпий** (1892—1984, **Йосип Коберницький-Дичковський**), якого **А. Шептицький** висвятив на свого наступника з відома Папи Римського ще 1939 року. У квітні 1945 року **Й. Сліпий** був заарештований і засуджений на вісім років. Не піддавався вимозі

переходу на православ'є, повторно підпадав під суд у 1953, 1957, 1962 роках і в сумі відбув у таборах Сибіру та Мордовії 18 років. Унаслідок численних заходів, клопотання **Папи Йоана XXIII** Й. Сліпого звільнили, і він від 1963 року поселився в Римі. У 1965 році **Папа Павло VI** іменував його Кардиналом. Багато подорожував світом із метою консолідації українців, скликав декілька синодів Української католицької церкви, організував зведення собору св. Софії в Римі.

Відомі випуски українських філателістів поза Україною, присвячені **Й. Сліпому**, вшановано його пам'ять і Поштою України (марка, конверт, пам'ятковий штемп. — Тернопіль, 28.08.2012).

Знавав репресій і російський церковний діяч (у минулому медик-професор), архієпископ Сімферопольський та Кримської єпархії **Лука (В. Войно-Ясенецький, 1877—1961)**. Йому присвячено конверт України (немаркований) з пам'ятковим штемпелем (Ялта, 27.04.1997) і Росії (штемпель — Тамбов, 22.04.2002).

Діячам збройної української визвольної боротьби, які поплатилися життям від російсько-більшовицьких окупантів в Україні і поза Україною (**С. Петлюра, Є. Коновалець, С. Бандера, Р. Шухевич** та ін.) присвячено численні філателістичні випуски. Гинули в рядах борців і діячі науки, культури (**Ю. Липа, Н. Хасевич, М. Босслав** та ін.), пам'ять яких вшанована таким же чином.

Згідно зі Законом України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” (09.04.2015) встановлюється порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму, котрий “*підлягають пам'ятники ..., присвячені особам, які обіймали керівні*

посади в комуністичній партії ..., у вищих органах влади та управління областей, міст ..., працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів”, “назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб...” (згаданих вище).

В Україні цих “символів” десятки тисяч і сотні — на поштових марках, на конвертах. Сподіваємося, що на підході до 25-річчя Незалежності “порядок ліквідації” буде складений, почнеться його реалізація, а “символіка” залишиться на марках і конвертах колекціонерів — як свідчення найтрагічнішої сторінки історії України. В обіг поступово надходять марки, конверти, які продовжують тематику одного з конвертів 2004 року — “Пам'ятник жертвам сталінських репресій” (м. Хмельницький, скульпт. **М. і Б. Мазур**).

Згадана у цій статті кожна особистість вшанована випуском поштової марки чи (частіше) конверта. Не тільки кожний філателіст, але й чимало одержувачів кореспонденції з такими марками і конвертами задумується, пригадає...

Поштова марка це, як відзначено вище, засіб, спосіб вшанування видатних членів нації, суспільства, держави, сприяє і збереженню культурної спадщини. Отже, поштова марка підтримує реалізацію “Концепції Національної політики щодо збереження культурної спадщини в Україні”, яка оголошена в межах проєкту Європейської Комісії “Регіональне співробітництво для збереження культурної спадщини”. Попередню версію цієї Концепції опубліковано, вона глибоко аналізується та широко обговорюється. ■

